

Vallásos ének vagy csatadal? — Egy középkori egyházi zenemű háborús karrierje*

Tóth Dominik

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Kutató Osztály — kutató;
Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemeskürty István Tanárképző Kar,
Történelem és Társadalom Tanszék — tanársegéd

Bevezetés

Négy évvel a mohácsi csatavesztés és egy évvel Bécs első oszmán ostroma után a Cseh Királyságban az elit és a értelmiség számára is világossá vált, hogy az Oszmán Birodalom közép-európai expanziójával foglalkozni kell.¹

A korabeli nyomdászok egyike, Jiřík Štyrsa Mladá Boleslav-i nyomdájában 1530 körül „szellemi muníció” gyanánt egy dalgyűjteményt adott ki a következő címmel: *Zpráva o naučení křesťanům věrným, jak by se v těchto časích nebezpečných při spasení božím zřízení říditi, zpravovat a v něm růsti meli, ano i při těžkostech nynejších od násilí Tureckého, jak se míti a zachovávatí mají.* [Igaz keresztényeknek okulására (való) iránymutatás (arról), hogyan kellenek ezekben a veszélyes időkben Isten gondviseléséhez igazodni és Őbenne növekedni, még a mostani török gonoszság okozta nehéz időkben is, hogyan illő viselkedni.] A kötet címéhez méltóan olyan dalokat tartalmaz, amelyek a hit megtartására, illetve Isten nevében való harcra buzdítanak. A könyvben szereplő énekek egyikénél a következő megjegyzés olvasható: „Někomu, se snad líbiti bude i tato písnička starých oněch Čechu: *Kdož ste boží bojovníci.*”² [Valakinek talán ez ama régi Csehországból való dalocska is tetszeni fog: *Kik vagytok harcosai Istennek.*] A dal a *Jistebnický kancionál* [Jistebnicei daloskönyv] 1872-es megtalálásakor került a történettudomány fókuszába és egyúttal viták keresztüztüzebe. A daloskönyv ugyanis Štyrsa köteténél jóval régebbi, és 15. századi huszita, pontosabban a táborita frakció által énekelt dalokat tartalmaz, köztük a *Kdož ste boží bojovníci* egy másik változatát. A kutatás ráadásul fényt derített arra is, hogy nem egyszerűen egy vallásos köntösbe burkolt csatadalról van szó, hanem egy közel azonos korú katonai rendtartás alapvető üzeneteit is magában hordozza.

* A tanulmány a 2024. május 9-i „*Ő tanította a kezemet harcra, az ujjaimat viadalra...*” — Vallás és háborúk kapcsolata című konferencián elhangzott *Templomból a harcmezőkre — Egy középkori egyházi dal háborús karrierje* című előadás alapján készült.

¹ A saját korában komoly viták szóltak arról, kell-e Magyarországnak anyagi, illetve katonai segítséget nyújtani. Bővebben lásd: KOVÁCS 2023.

² NEJEDLÝ 1955: 328.

Jelen tanulmányban közreadom a dal magyar fordítását.³ Ezután röviden ismertetem az ének tartalmát és keletkezési körülményeit, majd rátérek, hogyan kötődik saját korának más forrásaihoz.

[Ti] Kik harcosai [vagytok] Istennek

[Ti] Kik harcosai [vagytok] Istennek,
és az Ő törvénye[nek],
pártfogást Tőle várjatok,
és Őbenne bízzatok,
Vele végül mindig győzelmet arattok!

Krisztus károtokért jótálla,
azt százszor meghálálja,
ki érte életét adja,
örök élet a jutalma,
örvend, kiknek igazságért vére hulla.

Isten rendelt nem megriadni
testnek megrontóitól,
rendelt vezetni és életet
bajtársakért feláldozni.

Így hát számszeríjászok,
lovagi rendű⁴ kopjások,
alabárdosok és minden
rendű cséphadarósok
a bőkezű Úrra mindig gondoljatok!

Az ellent ne féljétek,
sokaságukra tekintettel ne legyetek,
Urunkat szívetekben őrizzétek,
érte és vele harcoljatok,
az ellentől meg ne futamodjatok!

Úgy mondták a csehek régente
szólásuk is volt erre,
jó vezető alatt
jó hadakozás esik.

³ A fordítás során nyújtott segítségért Kovács Eszternek tartozom köszönettel.

⁴ A kifejezés 14. század vége óta a cseh nemesség alsó rétegének megnevezésére használatos. ČECHURA 2008: 266; CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 301.

Ti, prédálók és drabantok,
lelketekre vegyétek,
kapzsiságért és lopásért
életeteket ne veszítsétek
zsákmányért meg ne álljatok!

Az utasítást mely kiadatott
mindig megjegyezzétek,
hetmanjaitokra mindig figyeljete,
társadat megsegítsd
a magad sorát megtartsd és igazítsd!

És ezzel lelkesen kiáltsátok
„Üsd vágd, üsd vágd!”
fegyvereiteket megkóstoltassátok,
„Isten velünk van!” Így kiáltsátok.

Fontos megjegyezni, hogy bár igyekeztem a szöveget a tőlem telhető legnagyobb pontossággal lefordítani és hangulatát megőrizni, a fenti magyar szöveg semmilyen tekintetben nem minősül műfordításnak. A munkához a *Jistebnicei daloskönyv* digitalizált változatát,⁵ illetve a Pavlína Cermanová, Robert Novotný és Pavel Soukoup által szerkesztett *Husitksé Století* című kötetben⁶ leközölt, modern cseh írásmód szerinti átiratát használtam.

A dal kora, szerzője és szimbolikája

A 19. század végén fellángoló tudományos viták apropóját az a tény szolgáltatta, hogy a *Jistebnicei daloskönyv*ben [a továbbiakban: *Daloskönyv*] szereplő, kézzel írt szövegváltozat nem volt teljesen azonos a Štyrsa-féle nyomtatott kiadványban szereplővel. A daloskönyv keletkezését ugyanis a 15. század első felére, illetve közepére teszi a modern kutatás,⁷ míg a Štyrsa-féle kiadást 1530 körülre.⁸ Ez alatt a szűk egy évszázad alatt a dal szövege több változáson ment át.

A legfontosabb eltérés a terjedelemben mutatkozott. A nyomtatott változat ugyanis kilenc darab azonos terjedelmű, ötsoros strófát tartalmaz, míg a kéziratos verzió hat strófája ötsoros, három versszaka pedig csak négy. Ezen felül a két szövegvariáns címében is volt eltérés: a kéziratos változat címe *Ktož jsú boží bojovníci*, míg a nyomtatotté *Kdož ste boží bojovníci*. Az eltérés apró: szabad fordításban az előbbi [Ti] Kik [vagytok] Isten harcosai, míg az utóbbi Kik vagytok Isten harcosai. Manapság a szakirodalom a kéziratos változat címével hivatkozik a dalra.

⁵ A kötet a Prágai Nemzeti Múzeum Könyvtárában található: KNM II C 7 Fol. 50r–50v. Digitalizált változata: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP___II_C_7_____4347P97-cs#search

⁶ CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 509.

⁷ ČECHURA 2008: 377.

⁸ VOLF 1926: 113–114; HORÁK 1967: 127.

Hugo Toman, a cseh történetírás egyik ósátyja, egyben a huszita háborúk (1419—1434) korának első modern történésze a későbbi nyomatot tartotta az eredeti szövegváltozatnak. Az érvelést a strófák sorainak mennyiségére alapozta, megjegyezve, hogy az 1530-as változat alapján a *Daloskönyv* szövegéhez hozzáadott három sort.⁹ Saját szövegkiadásában ugyanis a két változatnak egy sajátos keverékét adta ki: minden versszak ötsoros, de a kéziratos változathoz vett archaikus szóhasználatot bír.¹⁰

Közel fél évszázaddal később Zdenek Nejedlý zenetörténész cáfolta Toman következtetéseit. A 20. századi zenetörténeti kutatások ugyanis kiderítették, hogy az ének kéziratos változatára is jellemző hármasszoros strófaszerkezet a 15. századi táborita dalokra jellemző. A négysoros részek pedig egyáltalán nem töredékesek, hanem szándékosan ilyennek íródtak. Az időközben bekövetkezett bővülés betudható a cseh dalokban végbement dallamváltozáshoz történő idomulásnak: valamikor a 16. század elején toldották hozzá az ominózus három ráadás sort.¹¹ Nejedlý kutatási eredményeit azóta sem cáfolták meg.

A dal szerzőjének személyét máig homály fedi. Pontosabban fogalmazva elegendő közvetlen bizonyíték hiányában nem lehet azt minden kétséget kizáróan egy konkrét személyhez kötni, ehhez ugyanis a *Daloskönyv* nem ad támpontot. Bár Toman igyekezett egyenesen Jan Žižkához kötni,¹² a modern kutatás jelenleg Jan Čapeket,¹³ számos táborita dal szerzőjét tartja a legvalószínűbbnek.¹⁴

Annak ellenére, hogy Čapeket a táborita dalok atyjaként kezelik, igen kevés életrajzi adata ismert. Papi működését Klatovyban kezdte meg még 1419 előtt. Jan Hus 1415-ös halála után az egyik legvakmerőbb újítók között találjuk. Az általa írt dalokat *Koní Hrádek* várában, illetve környékén énekeltek először, amely helyszín nem véletlen: innen nőtt ki magát a huszita felkelők táborita szárnya.¹⁵

Összesen három olyan dalt ismer a kutatás, amelynél konkrétan szerepel Čapek neve, és ezek elegendők ahhoz, hogy a többi műve is azonosítható legyen. A három dalból kettő — a *Nuž křesťané viery pravé* [Nos, keresztény hit igaz hívei] és a *Ve jméno Božie počneme* [Isten nevében kezdjük]¹⁶ — 1417 körülre datálható, és mindkettő megtalálható a *Daloskönyv*-ben is.¹⁷ A harmadik dal, a *Dietky, Bohu zpívejme* [Gyermekek, Istennek énekeljünk] 1420-ban keletkezett a Vítkov-hegyi győzelem után (1420. július 14.). A *Daloskönyv*-ben nincs benne, így a dallama nem ismert, csupán a szövege maradt meg Vavřinec z Březova krónikájában.¹⁸

⁹ TOMAN 1893: 31.

¹⁰ TOMAN 1893: 13–14.

¹¹ NEJEDLÝ 1955: 332.

¹² Forrásközlésének a *Žižkova píseň vojenská* [Žižka katonadala] címet adta. TOMAN 1893: 13–14.

¹³ Nem összetévesztendő Jan Čapek ze Sánnal, aki a huszita háborúk veteránja volt, és aki az 1443–1444-es hosszú hadjáraton is bizonyítottan részt vett. CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 49; PÁLÓSFALVI 2018: 111; SHIROGOV 2021: 38–39.

¹⁴ NEJEDLÝ 1955: 342. Legalábbis az előbbi szakíró következtetését nem cáfolta senki. Lásd például: CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 508.

¹⁵ NEJEDLÝ 1955: 227–229.

¹⁶ NEJEDLÝ 1955: 230, 235–236.

¹⁷ Helyük a *Daloskönyv*-ben: KNM II C 7 Fol. 32r–32v, 38r–39r.

¹⁸ NEJEDLÝ 1955: 247. A krónikás által Čapeknek tulajdonított szöveg egészét lásd: BŘEZOVA 1893: 389.

Egyes elgondolások szerint az bizonyítaná Jan Čapek szerzőségét, hogy a dal első hat sorának kezdőbetűit alulról felfelé (sic!) összeolvasva a KZAPAK kifejezés olvasható ki:

„Ktož jsú Boží bojovníci
A zákona jeho
Prostež od Boha pomoci
A dufajte v něho
Že konečně vždycky s ním svítězíte
Kristus vám za škody stojí.”

Az érvelés szerint, mivel a K és C hangzók cseréje a 15. századi cseh nyelvű írásbeliségben nem volt példa nélküli, ezért a KZAPAK CZAPAK-ként olvasandó, ami így nem lenne más, mint a Čapek név latin betűs korabeli átírata.¹⁹ Az okfejtésnek azonban van egy gyenge pontja. Amennyiben valóban az atya volt a szerző, bizonyára nagyon törekedett a diszkrécióra, hiszen a *Daloskönyv*ben a szöveg leírásakor csak az első és a harmadik versszak első (K és T) betűinek jutottak iniciálék.²⁰ Az egyes verssorok kezdőbetűi máshol nincsenek külön jelölve, sőt az egyes sorok egymástól dőlt vonással elválasztva folyószövegben vannak írva. Más szóval fogalmazva, a kéziratos változat egyéb kezdőbetűi egyáltalán nem szembetűnők, így belőlük nem igazán olvasható ki semmi.

Čapek munkássága sajátos módon a háború tetőpontján kezdett hanyatlani. Tevékenységét nem hagyta abba, ám a neve már csak egyszer bukkan fel a forrásokban. 1429-ben, amikor többedmagával gyűlnek Tábor városába, hogy a prágaival szemben a „táborita miserendet” egységesítsék.

A dal eredeti változatának szerkezete igen komoly bibliai szimbolikát hordoz. Például háromszor tizennégy verssort tartalmaz, ami Krisztusnak Ábrahámig tartó *Máté evangéliuma* (Mt 1,1–17) szerinti leszármazására utal, lévén az szintén háromszor tizennégy generáció. A mű összesen 318 szótagból áll: ugyanennyi fős hadsereget állított fel Ábrahám, amikor Lót kiszabadítására indult.²¹ Mindez arra engedhet következtetni, hogy a dal szerzője a hasonlóságot akarta kihangsúlyozni a husziták és Isten bibliai harcosai között.²²

Mielőtt rátérnék a dal tartalmának elemzésére, indokoltnak tartok egy rövid kitérőt. Az ének ugyanis tartalmát tekintve szorosan kapcsolódik egy másik forráshoz. Ez az úgynevezett *Žižkův vojenský řád* [Žižka-féle katonai rendtartás], amely Jan Žižka huszita haderejének szabályrendszerét alapozta meg.

¹⁹ CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 509.

²⁰ KNM II C 7 Fol. 50v.

²¹ „A mint meghallá Ábrahám, hogy az ő atyjafia fogságba esett, felfegyverzé házában nevededett háromszáz tizennyolc próbált legényét és üldözve nyomula Dánig.” (Ter 14,14) KÁROLI 2001.

²² Az idézett passzusokra a figyelmet felhívja: CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 509.

A Žižka-féle katonai rendtartás

A hadi rendtartás eredeti változata nem maradt fenn, „csupán” egy 16. századi átiratban vizsgálható.²³ A szöveget magába foglaló kódex több más egyházi és világi forrás átiratát tartalmazza. Rendelkezésre áll egy későbbi példány,²⁴ amelyet a cseh szakírók az előbb említett másolatának tartanak.²⁵ A régebbivel ellentétben itt található egy megjegyzés az eredeti keletkezésére vonatkozóan: a lapszélén a circa A. 1423 olvasható,²⁶ amely datálást a szakirodalom elfogadta.²⁷

A Žižka-féle katonai rendtartás — annak ellenére, hogy nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy valóban a vak hadvezér a szerző — a huszita háborúk hadtörténetét kutatók számára alapvető forrásnak számít. Értékes információkat szolgáltat a felkelő hadseregek belső felépítésének és működésének jó néhány részletére, amely segít megérteni sikereik okait. Láttatni engedni például a szervezeti struktúra néhány elemét (szakaszok és zászlók), a helyváltoztatás (elő-, hát- és oldalvédek megléte) vagy a táborbéli viselkedés szabályait (rendbontás, káromkodás, szerencsejáték stb. tilalma).

A szöveg három jól elkülöníthető részből áll. Az első szakasz az úgynevezett négy prágai cikkely átvétele, amelyet Jan Hus 1413-as tanításaival is kapcsolatba hoztak a szakírók.²⁸ Ezek lényege a következőképpen összegezhető: 1. Isten Igéjének szabad hirdetése a Cseh Királyságban, 2. két szín alatti áldozás, 3. a papság világi javaitól való megfosztása, illetve az „apostoli életmódhoz” való visszatérítése, 4. a halálos bűnök tárgyalásakor a vádlott felett annak társadalmi háttérétől független ítélezés.

A rendtartás második szakasza egy tábori rendtartás, egyben viselkedési kódex. A szerző itt részletezte azokat a szabályokat, amelyeket egy katonai táborban mindenkinek kötelező volt betartania. A harmadik, lezáró szakasz pedig tulajdonképpen egy fogadalomtétel a korábban ismertetett cikkelyek betartására és betartatására.²⁹

A lényegi rész (azaz a második szakasz) tehát ez esetben is vallási köntösbe volt csomagolva csakúgy, mint — ahogy az lentebb látható lesz — a dal esetében.³⁰ A huszita háborúk klaszikus szakaszában ugyanis a „civil” lakosság igen nagy arányban vett részt a műveletekben.³¹

²³ Ma a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtárában található. Národní knihovna České republiky (a továbbiakban: NK), sign. V. C. 2, fol. 28v–32r.

²⁴ Joannis Zissca epistola et constitutio militaris idiomate Bohemico. NK, sign. XVII. A. 5. Digitalizálva lásd: https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?envLang=en&direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__XVII_A_5__330HRY0-cs#search

²⁵ SVEJKOVSKÝ 1952: 62.

²⁶ NK, sign. XVII. A. 5. fol. 3r.

²⁷ SVEJKOVSKÝ 1952: 62; DURDÍK 1954: 51; ŠMAHEL 2021: 158–159.

²⁸ ŠMAHEL 1993: 94–113; ČECHURA 2008: 79.

²⁹ A szöveg teljes fordítását lásd: TÓTH 2024.

³⁰ Hasonló jelenség figyelhető meg egy szintén Jan Žižkának tulajdonított *Svolání sjezdu do Německého Brodu* [Búcsúba hívás Německý Brod (városá)ba] című, 1423-ra datált levélben. A forrás nem más, mint egy hosszú vallásos nyelvezetbe csomagolt feddés, bizonyos Německý Brodban elkövetett Isten ellen való tettek miatt. A történeti kutatás ezt a levelet Německý Brod 1422-es felprédálásához köti, ahol Žižka elvesztette a csapatai feletti kontrollt. Márpedig, ha ezt a problémát egy olyan haderővel dolgozva kellett megoldani, amelynek jelentős hányada eredendően nem rendelkezett katonai háttérrel és tapasztalattal, akkor célszerű volt a hitre hivatkozni, azaz a fegyelmezetlenséget Istennek nem tetsző viselkedésként beállítani. ŠMAHEL 2021: 137–138. A levelet lásd: SVEJKOVSKÝ 1952: 21–22; ŠMAHEL 2021: 229.

³¹ DURDÍK 1954: 33–34.

Őket megszólítani, illetve számukra üzenetet közvetíteni sokkal könnyebb volt ezzel a nyelvezettel.

A dal tartalmi felépítése

Az ének strukturális szempontból három részre osztható: az első háromrészes strófa (1–3. versszak) lényegében egy önmeghatározás. Kifejezi, hogy aki ezt a dalt énekli, az az Úr nevében cselekszik:

„[Ti] Kik harcosai [vagytok] Istennek,
és az Ő törvénye[inek],
pártfogást Tőle várjatok,
és Őbenne bízzatok,
Vele végül mindig győzelmet arattok!”³²

A Žižka-féle katonai rendtartásban az öndefiníciót a fentebb már ismertetett prágai cikkelyek parafrázálása szolgáltatja.

A második háromrészes strófa (4–6. versszak) tömören összefoglalja a felkelők csapatainak katonatípusait, illetve társadalmi rétegződését:

„Így hát számszerijászok,
lovagi rendű kopjások,
alabárdosok és minden
rendű cséphadarósok
a bőkezű Úrra mindig gondoljatok!”³³

A hadi rendtartás érdemi része — még a szabályok ismertetése előtt — egy névsorral kezdődik, ahol fel vannak sorolva mindazok, akik a szabályzathoz a nevüket adták:

„hetmanok, bárók,³⁴ lovagok,³⁵ nemesek,³⁶ városbírák és tanácsstagok, továbbá minden főúri, lovagi, nemesi és városi rendek.”³⁷

³² Cseh eredetiben: „Ktož jsú Boží bojovníci / A zákona jeho / Prostež od Boha pomoci / A dufajte v něho / Že konečně vždycky s ním svítězíte.” KNM II C 7 Fol. 50r–v. A szöveget a modern cseh írásmódba Cermanová nyomán ültettem át: CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 509.

³³ Cseh eredetiben: „Protož střelci, kopiníci / řádu rytířského, / sudličníci a cepníci / lidu rozličného, / pomnětež všichni na Pána štědrého!” KNM II C 7 Fol. 50r.

³⁴ Eredeti formában: *pán*. A 14–15. századi Cseh Királyság főnemességére lásd: ČECHURA 2008: 265–266; CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 291.

³⁵ Eredeti formában: *rytíř*. A kifejezés 14. század vége óta a cseh nemesség alsó rétegének megnevezésére használatos. Párhuzamosan él a *vladyka* elnevezéssel. ČECHURA 2008: 266; CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 301.

³⁶ Eredeti formában: *panoš*. A megnevezés a 14. században szolgálati viszonyt sejtet egy nemesi famílián belül. CERMANOVÁ—NOVOTNÝ—SOUKUP 2014: 301.

³⁷ TÓTH 2024: 301.

Jelzésértékű, egyszersmind magától értetődő, hogy egyedül a királyi udvar, illetve a klérus nincs nevesítve egyik vizsgált forrásban sem.

Mindkét forrásban megtalálhatók a népi kultúra, valamint a népi vallásosság elemei:

„Jó vezető alatt
jó hadakozás esik.”³⁸

— olvasható a második szakasz harmadik strófájának utolsó soraiban. Megjegyzendő, hogy bár a 19–20. századtól kezdve cseh szólásmondás-gyűjteményekben szerepel a fenti bölcsesség,³⁹ nem kizárt, hogy ez a *Daloskönyv* felleléséből fakadó népszerűség eredménye, Jan Amos Komenský 17. század eleji gyűjtésében⁴⁰ ugyanis nem szerepel.⁴¹ Ettől függetlenül könnyű értelmezni e sorok üzenetét: működőképes haderő csak jó vezetők keze alatt lehetséges.

A regulamentumban a népi vallásosság igen sajátos formájában jelenik meg:

„Ha pedig (valaki) valamit magának elvett, vagy saját részre megtartott, és ez tiszta lelkiismerettel rábizonyított, a megtorlás így vagy úgy nyakán és jószágán kitöltessék, miképpen a közönséges tolvajokkal szokás senkit fel nem mentve, amiképpen az a királylányok süvegei és köntösei miatt Ákánál is megtörtént.”⁴²

A bibliai Ákánt megkövezték, amiért Jerikó ostroma után lopott az Úrnak félretett zsákmányból. A hasonlat azonban kissé furcsán hat, hiszen Ákán valóban ellopot

„egy jó babiloni köntöst, kétszáz siklus ezüstöt és egy aranyvesszőt”,⁴³

ám a történetben sem fejfedőről, sem királylányokról nincs szó. Tehát vagy félrefordításról (*virga* — ’vessző, rúd’; *virgo* — ’hajadon’), vagy pedig a *Szentírás*ban nem szereplő, de a népi vallásosságba beépült történetről lehet szó, mint amilyen a Krisztusról és a vargáról szóló tanmese.⁴⁴

A harmadik háromrészes strófa (7–9. versszak) tartalmazza a katona kötelezettségeit és a zsákmányszerzéssel kapcsolatos elvárásokat.⁴⁵ A szabályzat érdemi részét ezek a rendelkezések teszik ki. A szöveg sok mindenre kitér, mondhatni a tábori élet szinte minden szegmensét igyekszik lefedni: szabályozza a tűzrakást, hangsúlyozza az indulási parancsok fontosságát, az alakzat tartását és a zsákmányszerzést. Emellett elítéli, illetve szankcionálja a verekedést, a vi-

³⁸ Cseh eredetiben: „podlé dobrého pána / dobrá jízda bývá.” KNM II C 7 Fol. 50v.

³⁹ Národní... 1874: 85; FLAJŠHANS 1913: 91–92, 487–488.

⁴⁰ Ján Amos Komenský: 17. századi cseh filozófus, teológus és híres pedagógus. Szóban forgó műve: *Moudrost starých čechů*.

⁴¹ Köszönöm Kovács Eszternek, hogy segített eligazodni a régi cseh frazeológiában.

⁴² TÓTH 2024: 303. A cseh eredetiben: „Jestli pak že by co kto vzal nebolí zachoval a to bylo usvědčeno dobrejm svědomím, k tomu takovému chtěl by popraviti, k jeho hrdlu i k statku, buď kdož buď, žádných nevynímajíce, jakožto k zloději božímu a obecnému, jakož se jest stalo Achanovi po čepici dcer královských a pro plášť”. ŠMAHEL 2021: 232.

⁴³ Józs 7,19–21. KÁROLI 2001.

⁴⁴ Köszönöm Szuromi Kristóf barátomnak és kollégámnak, hogy a népi vallásosság lehetőségre felhívta a figyelmet.

⁴⁵ NEJEDLÝ 1955: 344–345.

tát, a széthúzást, az emberölés, a lopást, a rablást, a fosztogatást, a szerencsejátékot, az iszákosságot, a rágalmazást, a paráznaságot és a házasságtörést.

Az idevágó részek nagyobb terjedelme miatt alul egymás mellett láthatók a két forrás vonatkozó részei:

„Ti, prédálók és drabantok,
lelketekre vegyétek,
kapzsiságért és lopásért
életeteket ne veszítsétek
zsákmányért meg ne álljatok!

Az utasítást mely kiadatott
mindig megjegyezzétek,
hetmanjaitokra mindig figyeljete,
társadat megsegítsd
a magad sorát megtartsd és igazítsd!”⁴⁶

„ezek a dolgok [...] szétoztva legyenek, (azért) hogy ezek a dolgok a szegényt és a gazdagot hűen szolgálják, (és) hogy senki magának semmit el ne vegyen, azt sem, amit saját részre megtartott.”⁴⁷

„És ha ne adj’ Isten (valaki) gondatlanság vagy hanyagság miatt, a hetmanok alatt a seregben, [...] kárt okoz: kivétel nélkül bárkit a hetmanjának és csapatának jelentsék, nyakán és jószágán a megtorlás kitöltessék.”⁴⁸

Összegzés

A *Ktož jsú Boží bojovníci* című dal — a régebbi állásponttal ellentétben — nem a Csehországot elérő oszmán fenyegetés okozta eszmélés terméke. A *Jistebnici daloskönyv*ben szereplő szövegváltozat segítségével a kutatás bizonyította, hogy az ének a táborita dalok egyike.

A látszólag egyszerű sorok mögött azonban egy a huszita hadsereg(ek) tagjai számára kidolgozott viselkedési útmutató bújjik meg. Erre azért volt szükség, mert a felkelők soraiban számos olyan férfi és nem ritkán nő harcolt, akik korábban nem vettek részt háborús műveletekben. Tény — és erre az ének szövege is utal —, hogy a husziták között sokan rendelkeztek katonai tapasztalattal, de rendkívül fontos volt, hogy a tábori viselkedés szabályait, illetve

⁴⁶ Cseh eredetiben: „Vy, pakosti a drabanti, / na duše pomněte, / pro lakomství a lúpeže / životův netraťte / a na kořistech se nezastavujte! / Heslo všichni pamatujte, / kteráž vám vydáno, / svých hauptmanův pozorujte, / retuj druh druhého / hleď a drž se každý šiku svého!” KNM II C 7 Fol. 50v.

⁴⁷ TÓTH 2024: 303. Cseh eredetiben: „ty věci chudým i bohatým [...] rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral ani co kdo zachoval” ŠMAHEL 2021: 232.

⁴⁸ TÓTH 2024: 302. Cseh eredetiben: „A jestliže by buoh neuchoval, ze by kterou škodu vzeli skrze jich neopatrnosti a zmeškání které neb těch hejtmanův u vojště [...] nad nimi hejtmané i všechny obce k nim toho zřít i jim k hrdlóm popraviti i k statkuom a pomstiti.” ŠMAHEL 2021: 232.

a fegyelem fenntartásának fontosságát azok is megértették, akik nem. A dal ismeretlen szerzője tehát vallásos nyelvezetet és bibliai szimbolizmust (Istenre és Krisztusra történő rendszeres hivatkozást), továbbá a népi kultúra elemeit használta fel az információ átadásának megkönnyítésére. Az üzenet természete miatt (például zsákmányszerzés szabályozása, parancsok szem előtt tartása) az ének kapcsolatba hozható egy másik, közel azonos korú forrással, a Žižka-féle katonai rendtartással.

Arról nem áll rendelkezésre információ, hogy a dalt valóban énekelték-e a harcmezőkön a 16. században. Az viszont meglátásom szerint figyelemre méltó tény, hogy a tartalma miatt az oszmán csapatok ellen harcoló keresztény katonák is relevánsnak tartották.

Felhasznált irodalom

BŘEZOVA, Vavřinec

1893 *Husitská Kronika*. (Fontes Rerum Bohemicarum 5.) Prága, 327–534.

CERMANOVÁ, Pavlina — NOVOTNÝ, Robert — SOUKUP, Pavel (szerk.)

2014 *Husitské století*. Prága: Kniha vychází ve spolupráci s Centrem mediévistických studií Filosofického ústavu AV ČR.

ČECHURA, Jaroslav

2008 *České země v letech, 1378—1437*. (Lucemburkové na českém trůně 2.) Prága: Nakladatelství Libri.

DURDÍK, Jan

1954 *Husitské vojenství*. Prága: Naše vojsko.

FLAJŠHANS, Václav

1913 *Česká přísloví*, I—II. Prága: Šimáček.

HORÁK, František (szerk.)

1967 *Knihopis Českých a Slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. II. část IX*. Prága: ČAV.

KÁROLI Gáspár (ford.)

2001 *Szent Biblia, azaz Istennek Ó- és Újtestamentomában foglaltatott egész Szentírás*. Budapest: Magyar Bibliatársulat.

KOVÁCS Eszter

2023 *A magyarországi törökveszély értelmezései az egykorú cseh irodalomban*. (Eszmetörténet.) Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum — Hankiss Ágnes Intézet.

Národny...

1874 *Národní pohádky, písně, hry a obyčeje*. Prága: Jos. R. Vilímek.

NEJEDLÝ, Zdeněk

1955 *Dějiny husitského zpěvu*, IV. Prága: Nakl. Československe Akad. Věd.

PÁLOSFALVI Tamás

- 2018 *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman–Hungarian Warfare 1389–1526.* Leiden—Boston: Brill.

SHIROGOV, Vladimir

- 2021 *War on the Eve of Nations. Conflicts and Militaries in Eastern Europe, 1450–1500.* New York—London: Lexington Books.

ŠMAHEL, František

- 1993 *Husitská revoluce. II. Kořeny české reformace.* Prága: Univerzita Karlova.
2021 *Jan Žižka.* Prága: Argo.

SVEJKOVSKÝ, František (szerk.)

- 1952 Jan Žižka z Trocnova: Listy. In *Staročeské vojenské řády.* Prága: Orbis, 21–22.

TOMAN, Hugo

- 1893 *Literní památky, duch a povaha Žižkova.* (Věstník Královské české společnosti nauk 16.) Prága: Nákl. Král. Č. Společn. Náuk.

TÓTH Dominik

- 2024 A Žižka-féle katonai rendtartás. In KRÁMLI Mihály — POLLMANN Ferenc (szerk.): *Várfundálók örököse. Tanulmányok Domokos György tiszteletére.* Budapest, 297–307.

VOLF, Josef

- 1926 *Dějiny českého knihtisku do roku 1848.* Prága: Novák.

Religious song or battle song? — The wartime career of a medieval church piece

Following the defeat at Mohács, the Ottoman threat and the fear of an Ottoman invasion became a tangible reality in the Kingdom of Bohemia as well. Jiřík Štyrsa, a printer of the period, published a collection of songs intended to provide spiritual guidance and support. The volume contained mainly religious songs that were considered especially relevant in those troubled times. According to an editorial note, one of the songs originated from “old Bohemia.” After the discovery of the Jistebnice hymn book, it became clear that the song was indeed one of the Taborite battle songs. Research has shown that it was much more than a simple song: its content served as a kind of guide to proper conduct for the “Warriors of God”.